

Göksun (Kahramanmaraş) Çevresinde Halk İlaç Olarak Kullanılan Bazı Bitkisel Gıdalar

Harun Akdoğan¹, Bülent Akgün^{2*}

¹ K.S.Ü. Fen Bil. Ens. Orman Müh. AbD, Kahramanmaraş

² K.S.Ü. Orman Fak. Orman Müh. Böl., Orman Botaniği AbD, K.Maraş

* bakgun@ksu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada Göksun ve çevresinde geleneksel halk ilacı olarak kullanılan çeşitli bitkisel gıdalar ve bunların kullanım biçimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 10 adet bitkisel gıda belirlenmiştir. Bunlar vücut direncini artırmada, sindirim sistemi hastalıklarında (mide bağırsak hastalıklarında), solunum sistemi hastalıklarında (alt solunum yolu, üst solunum yolu, sinüzit, öksürük vb.), boşaltım yolu hastalıklarında (böbrek ve boşaltım organlarında), dolaşım yolu hastalıklarında (kalp ve damar tıkanıklarında) ayrıca stresli işlerde çalışanlar için sakinleştirici olarak kullanılmaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Halk ilacı, bitkisel gıdalar, Göksun (Kahramanmaraş)

Giriş

İnsanoğlu çok eski çağlardan beri amaçları doğrultusunda ilaç, besin maddesi, süs eşyası veya boya maddesi olarak bitkileri geleneksel biçimiyle kullanmışlardır. Böylece bitkilerin faydalı olanlarını ayırmış ve bazılarını kültüre almışlardır (1, 2). Halk bitkilerinin içindeki heterozoit, akoloit, antiseptik gibi etken maddeleri bilmeden etkisini gözleyerek ve deneme yanılma metodu ile işine yarayanları kullanmışlardır. Böylece değişik bölgelerde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler değerlendirmeye alınmaya başlanmıştır (3). Türkiye üç fitocoğrafik bölgenin kesiştiği bir yerde bulunması, Güney Avrupa ile Güney Batı Asya floraları arasında köprü olması nedeniyle, büyük bir habitat çeşitliliği içermektedir. Yaklaşık 10.000 doğal çiçekli bitki ve eğrelti türüyle, ılıman iklim kuşağındaki en zengin floraya sahip ülkesidir (4).

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada, Göksun ilçesi sınırları araştırma alanı olarak, bu alan içerisinde yöresel halk ilacı olarak kullanılan bazı bitkiler de materyal olarak seçilmiştir. Göksun yöresinde halk ilacı olarak kullanılan bitkilerin belirlenmesi için ilçe merkezi ve köylerinde yaşayan halktan kaynak kişilerle yüz yüze görüşülerek söz konusu bitkilerin hangi kısımlarının (kök, gövde, yaprak, meyve, çiçek vb.)

Türkiye 9. Gıda Kongresi; 24-26 Mayıs 2006, Bolu

kullanıldığı belirlenerek herbaryum örnekleri alınmıştır. Toplanan herbaryum örneklerinin teşhisleri 5, 6, 7, 8 'e göre yapılmıştır.

Bulgular

Yapılan çalışmalar sonucunda Göksun ve köylerinde doğal olarak bulunan; *Equisetum arvense*, *Alcea digitata*, *Ferula longipedunculata*, *Hypericum lydiium*, *Urtica dioica*, *Rosa canina*, *Capparis spinosa* var. *spinosa*, *Chenopodium botrys*, *Arceuthos drupaceae*, *Achillea gonioccephala* gibi türler olmak üzere toplam 10 türün yörede halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Saptanan bu bitkilerin kullanım şekilleri ayrıntılı olarak verilmeye çalışılmıştır.

1. *Equisetum arvense* L. (Equisetaceae): Mahalli adı: Kırk boğum, Kırkilitotu, At kuyruğu. Toplama ve saklama: Henüz canlı yeşil rengini korurken, sapın toprağa yakın bölümünden kesilir ve demetler halinde gölge ve havadar bir yere asılarak kurumaya bırakılır. İğne yapraklar gövdeden kolayca ayrıldığında kuruma tamamlanmış olur. Yapraklar ovuşturularak saptan ayrılır ve bir örgüye serilerek 1-2 gün boyunca tam olarak kurumaya bırakılır. Sonra ince kıyılır ve hava almayan kaplarda saklanır. Kullanım amacı: Böbrek iltihaplarının tedavisinde, böbrek ve mesane taşlarının düşürülmesinde kullanılır. Kullanım şekli: Kurutulmuş bitkilerin kaynatılarak suyu içilmektedir.

2. *Alcea digitata* (Boiss.) Alef. (Malvaceae): Mahalli adı: Hatmi, Gülhatmi, Hatem. Toplama ve saklama: Bitki çiçekli olduğu zaman topraktan sökülerek toplanır. Kök kısmındaki topraklar temizlenerek doğrudan güneş ışığı almayan, nemsiz bir yerde kurutulur. Kullanım amacı: Yumuşatıcı, bağırsak iltihabı, astım, öksürük kesici, idrar söktürücü, soğuk algınlığı, yara lapası olarak da kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin kurutulmuş kısımları kaynayan su içinde belirli bir süre bekletildikten sonra süzülerek içilir. Bunun yanı sıra nane, ıhlamur, limon gibi bitkilerle birlikte kaynatılarak da içilir.

3. *Ferula longipedunculata* Peşmen. (Apiaceae): Mahalli adı: Çağşır, Çağşır otu, Çakşır. Toplama ve saklama: Bitkinin toplanan kısımları genelde kökleri olup fazla ışık almayan ortamlarda kurutulur. Kullanım amacı: Cinsel güç arttırıcı olarak, sindirim bozukluğu, şişkinlik gibi rahatsızlıklarda kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin kurutulmuş kökleri toz haline getirilerek balla karıştırılıp yenir. Ayrıca demlenerek çay şeklinde de kullanılmaktadır.

4. *Hypericum lydiium* Boiss. (Hypericaceae): Mahalli adı: Kantaron otu, Kan otu. Toplama ve saklama: Bitkinin çiçekli sürgünleri toplanarak kurutulur. Kullanım amacı: Sinir hastalıklarında yatıştırıcı olarak, balgam söktürücü, romatizma, ülser gibi hastalıklarda kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin kurutulmuş çiçekli sürgünleri çay şeklinde demlenerek kullanılmaktadır.

5. *Urtica dioica* L. (Urticaceae): Mahalli adı: Isırgan. Toplama ve saklama: Bitkinin toprak üstü kısımları toplanarak taze olarak tüketilir. Kullanım amacı: Kullanım amacı olarak bitkinin kanser hastalığına iyileştirici etkisi olduğu ve vücuda bağışıklık kazandırdığı yönünde bir amaçla kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin gövde ve yaprakları sulu yemek ve börek içi olarak tüketilir ayrıca salata içerisine de çiğ olarak doğranarak tüketilir. Bunun yanında, bitkinin yaprakları kıyılmak şartı ile çiğ olarak romatizmalı olan bölgeye bağlanır.

6. *Rosa canina* L. (Rosaceae): Mahalli adı: İtburnu, İtgülü, Kuşburnu. Toplama ve saklama: Bitkinin olgun meyveleri toplanarak kurutulur. Kullanım amacı: Kullanım amacı vücuda direnç sağlaması ve C vitamini kazanması dolayısıyla da kış hastalıklarından (Grip, Nezle vs.) hızla iyileşme amacıyla bunun yanı sıra kurt düşürücü olarak da kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin daha çok meyveleri kullanılır olgun meyveler kaynatılarak çayı yapılmaktadır. Yine olgun meyvelerden marmelat yapılır.

7. *Capparis spinosa* L. var. *spinosa* (Capparaceae): Mahalli adı: Kebere, Keber. Toplama ve saklama: Bitkinin meyveleri ve çiçekleri toplanır. Meyveleri taze olarak çiçekleri ise kurutularak kullanılır. Kullanım amacı: Cinsel güç arttırıcı, iştahsızlık, ülser gibi rahatsızlıklarda kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin taze meyveleri salamura yapılarak turşu halinde tüketilir. Çiçek ve tomurcukları ise kurutulup kaynatılarak günlük içilmektedir.

8. *Chenopodium botrys* L. (Chenopodiaceae): Mahalli adı: Sirken. Toplama ve saklama: Bitkinin tüm toprak üstü kısımları toplanarak taze halde tüketilir. Kullanım amacı: Sindirim sistemi rahatsızlıkları, solucan düşürücü, müshil olarak kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin toprak üstü kısımları tıpkı ıspanak gibi kavrulularak yemek halinde tüketilir.

9. *Arceuthos drupaceae* Ant. Et Kotschy. (Cupressaceae): Mahalli adı: Andız, unduz, ındız. Toplama ve saklama: Bitkinin kozalakları toplanarak kullanılmaktadır. Kullanım amacı: Kansızlık ve kan inceltici olarak kullanılır. Kullanım şekli: Bitkinin toplanan kozalaklarından pekmez yapılarak günlük bir çorba kaşığı yenilerek kullanılmaktadır.

10. *Achillea gonioccephala* Boiss. & Balansa. (Compositae): Mahalli adı: Binyaprakotu, Yaraotu, Akbaşotu. Toplama ve saklama: Bitkinin çiçekli sürgünleri toplanarak kurutulur. Kullanım amacı: Astım, romatizma, soğuk algınlığı, iltihap kurutucu, grip ayrıca kadın hastalıkları için de kullanılmaktadır. Kullanım şekli: Bitkinin kurutulmuş çiçekli sürgünleri çay şeklinde içilerek kullanılır.

Sonuçlar ve Tartışma

Bu çalışmada, 10 familyaya ait 10 türün yörede halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ilaçlardan 4'ü solunum sistemi hastalıklarında (sinüzit, öksürük soğuk algınlığı, grip vs.), 4'ü sindirim sistemi hastalıklarında (midede şişlik, karın ağrısı, iltihaplanmalar vs.), 1'i dolaşım sistemi hastalıklarında (damar tıkanıklığı), 1'i kanser ve böbrek hastalıklarında kullanılmaktadır. Bu bitkilerden *Equisetaceae*, *Malvaceae*, *Apiaceae*, *Cucurbitaceae*, *Hypericaceae*, *Urticaceae*, *Rosaceae*, *Capparaceae*, *Chenopodiaceae*, *Compositae*, *Cupressaceae* familyalarına ait 1'er tür bulunmaktadır. Göksun ve çevresinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler genelde basit yöntemlerle ilaç haline getirilmektedir. Bitkilerden elde edilen ilaçların çoğunluğu infüzyon şeklinde hazırlanan ilaçlar olup çay şeklinde oral yolla alınmaktadır. Yapılan bu çalışmada, Göksun ve çevresindeki halkın geleneksel olarak bitkilerden faydalanma alışkanlıklarının azaldığını, daha çok tıbbi imkanlara ulaşımın kolay olmadığı yörelerde bitkilerden geleneksel olarak faydalanma yoluna gidilmesinin daha yoğun olduğu görülmüştür.

Kaynaklar

1. Baytop, T., 1999. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi (Geçmişte ve Bugün), Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti., 2. Baskı. 480 s., İstanbul.
2. Başer, K. H. C. 1995. Current Knowledge on the Wild Food and Non-Food Plants of Turkey, CIHEAM-Options Mediterraneennes.
3. Yıldırım, Ş., 1991. Munzur Dağlarının Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri, Fırat Havzası Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s. 83-102, 6-8 Ekim 1991, Elazığ.
4. Kaya, Z., Raynal, D. J., 2001. Biodiversity and Conservation of Turkish Forests, Biological Conservation, s. 97, 131-141.
5. Davis, P. H., 1965-1988. Flora of Turkey and the East Aegean Island, Vol. 1-10, Edinburgh Univ. Press., Edinburgh.
6. Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer K. H. C., 2000. Flora of Turkey and the East Aegean Island, Vol. 11, Edinburgh Univ. Press., Edinburgh.
7. Strid, A., Tan, K., 1997. Flora Hellenica, Vol. 1, Koeltz Scientific Books, D-6240 Königstein, Germany.
8. Zohary, M. 1973. Geobotanical Foundations of the Middle East, Vol. 2, Fischer, Stuttgart, and Sweets and Zeitlinger, 739 p., Amsterdam.